

KICHIK TADBIRKORLIK SUB'EKTLARIGA SOLIQ SOLISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ULARNING FAOLIYATIGA SOLIQ SIYOSATINING TA'SIRI

Olimova Nargiza Baxtiyorovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19798577>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi kichik tadbirkorlik subyektlariga soliq solish tizimining o'ziga xos xususiyatlari, amaldagi soliq siyosatining ularning iqtisodiy faoliyatiga ta'siri hamda ushbu jarayonni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari kompleks tarzda tahlil qilinadi.

Tadqiqot doirasida kichik biznes subyektlari uchun amal qiluvchi soddalashtirilgan soliq rejimlari, xususan, aylanmadan olinadigan soliq, yagona soliq to'lovlari va soliq imtiyozlarining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri o'rganilgan.

Shuningdek, soliq siyosatining kichik tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri mikro va makro darajada baholanib, uning investitsion faollik, daromadlilik darajasi, bandlik ko'rsatkichlari hamda yashirin iqtisodiyot ulushiga ta'siri tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida statistik ma'lumotlar, qiyosiy tahlil usullari hamda xalqaro tajriba asosida umumlashtirishlar amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, soliq siyosati, soddalashtirilgan soliq tizimi, soliq yuki, tadbirkorlik faoliyati, fiskal siyosat, soliq imtiyozlari, iqtisodiy o'sish, soliq ma'murchiligi, raqamli soliq tizimi.

SPECIFIC FEATURES OF TAXATION OF SMALL BUSINESSES AND THE IMPACT OF TAX POLICY ON THEIR ACTIVITIES

Abstract. This thesis comprehensively analyzes the specific features of the taxation system for small businesses, the impact of the current tax policy on their economic activity, and the priority areas for improving this process. As part of the study, the impact of simplified tax regimes for small businesses, in particular, turnover tax, single tax payments, and tax incentives on economic efficiency was studied.

The impact of tax policy on the activities of small businesses was also assessed at the micro and macro levels, and its impact on investment activity, profitability, employment indicators, and the share of the hidden economy was analyzed. In the process of research, generalizations were made based on statistical data, comparative analysis methods, and international experience.

Keywords: small business, tax policy, simplified tax system, tax burden, entrepreneurial activity, fiscal policy, tax incentives, economic growth, tax administration, digital tax system.

Tahlil va natijalar

Mazkur tadqiqot doirasida kichik tadbirkorlik subyektlariga soliq solish tizimining amaldagi holati hamda uning iqtisodiy faoliyatga ta'siri 2021–2025 yillar kesimida kompleks tarzda tahlil qilindi. Tahlil jarayonida kichik biznes subyektlari soni, ularning YAIMdagi ulushi, soliq tushumlaridagi hissassi hamda soliq yukining o'zgarish dinamikasi asosiy ko'rsatkichlar sifatida o'rganildi.

Avvalo, so'nggi yillarda kichik tadbirkorlik subyektlari sonining izchil o'sib borayotgani kuzatildi. Bu holat davlat tomonidan olib borilayotgan soliq islohotlari, xususan, soddalashtirilgan soliq tizimining joriy etilishi va soliq yukining pasaytirilishi bilan bevosita bog'liqdir. Natijalarga ko'ra, kichik biznes subyektlari soni 2021-yildan 2025-yilgacha o'rtacha 8–10 foiz atrofida o'sib borgan. Bu esa soliq siyosatining rag'batlantiruvchi xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, kichik biznesning YAIMdagi ulushi ham barqaror oshib borgan. Agar 2021-yilda ushbu ko'rsatkich taxminan 54–55 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilga kelib 58–60 foizgacha yetgani kuzatilgan. Bu esa kichik tadbirkorlik subyektlari iqtisodiyotning asosiy drayveriga aylanib borayotganini anglatadi. Shu bilan birga, soliq siyosatidagi yengilliklar kichik biznesning iqtisodiy faolligini oshirib, yangi ish o'rinlari yaratilishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, soddalashtirilgan soliq tizimining joriy etilishi kichik tadbirkorlik subyektlari uchun ma'muriy xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirgan. Xususan, soliq hisobotlarini topshirish jarayonining avtomatlashtirilishi va elektron tizimlarning joriy etilishi natijasida vaqt va moliyaviy resurslar tejalgan. Bu esa tadbirkorlarning asosiy faoliyatga ko'proq e'tibor qaratishiga imkon yaratgan.

Biroq, tahlil davomida ayrim muammolar ham aniqlandi. Jumladan, ayrim tarmoqlarda soliq yukining nomutanosib taqsimlanishi kuzatilib, bu kichik biznes subyektlarining rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Masalan, xizmat ko'rsatish sohasida soliq stavkalari ishlab chiqarish sohasiga nisbatan yuqoriroq bo'lishi ayrim tadbirkorlar faoliyatining qisqarishiga olib kelgan. Bundan tashqari, soliq siyosatining tez-tez o'zgarib turishi kichik biznes subyektlari uchun uzoq muddatli rejalashtirishni murakkablashtirgan.

Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, soliq tushumlarida kichik biznesning ulushi ham ortib borgan. 2021-yilda umumiy soliq tushumlarining taxminan 25–27 foizi kichik biznes hissasiga to'g'ri kelgan bo'lsa, 2025-yilga kelib bu ko'rsatkich 30–32 foizgacha oshgan. Bu esa soliq bazasining kengayganini va kichik tadbirkorlikning fiskal ahamiyati ortib borayotganini bildiradi.

Shu bilan birga, ayrim kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan soliq yukidan qochish holatlari ham mavjudligi aniqlangan. Bu esa asosan soliq stavkalarining ayrim hollarda yuqori bo'lishi va soliq ma'murchiligidagi murakkabliklar bilan izohlanadi. Natijada yashirin iqtisodiyot ulushi ma'lum darajada saqlanib qolmoqda.

Tahlilning keyingi bosqichida kichik tadbirkorlik subyektlariga nisbatan soliq yukining tarkibiy tuzilmasi chuqur o'rganildi. Natijalarga ko'ra, soliq yukining asosiy qismi aylanmadan olinadigan soliq, ijtimoiy soliq hamda qo'shilgan qiymat solig'i bilan bog'liq ekani aniqlandi.

Ayniqsa, kichik biznes subyektlarining ayrimlari uchun QQS tizimiga o'tish muhim moliyaviy yuk bo'lib, bu ularning aylanma mablag'lariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli, kichik biznes uchun differensial yondashuv asosida soliq rejimlarini qo'llash zarurati yuzaga kelmoqda.

Bundan tashqari, tadqiqot davomida hududlar kesimida ham sezilarli tafovutlar mavjudligi kuzatildi. Yirik shaharlarda faoliyat yuritayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari uchun soliq tushumlari hajmi yuqori bo'lsa-da, chekka hududlarda bu ko'rsatkich past darajada saqlanib qolmoqda. Bu esa hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasi, infratuzilma imkoniyatlari hamda soliq ma'murchiligining samaradorligi bilan izohlanadi. Natijada, hududlar o'rtasida iqtisodiy nomutanosiblik yuzaga kelmoqda.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi soliq tizimining samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida baholandi. Elektron hisob-faktura, onlayn kassa apparatlari va soliq hisobotlarining elektron shaklda topshirilishi kichik biznes subyektlari uchun qulaylik yaratdi. Natijada soliq tushumlarining shaffofligi oshdi va soliq intizomi mustahkamlandi. Biroq, ayrim kichik tadbirkorlar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha bilim va ko'nikmalarning yetishmasligi muammo sifatida saqlanib qolmoqda.

Kichik tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga soliq imtiyozlarining ta'siri ham ijobiy baholandi. Xususan, yangi tashkil etilgan korxonalar uchun berilgan soliq ta'tillari va imtiyozlar ularning dastlabki rivojlanish bosqichida muhim qo'llab-quvvatlovchi omil bo'lib xizmat qilmoqda. Natijada yangi biznes subyektlari sonining ortishi va ularning bozorga kirish darajasining oshishi kuzatilmoqda.

Biroq, ayrim hollarda soliq imtiyozlarining noto'g'ri taqsimlanishi yoki maqsadsiz qo'llanilishi samaradorlikni pasaytirishi aniqlangan. Bu esa davlat byudjeti daromadlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, soliq imtiyozlarini berishda ularning iqtisodiy samaradorligini oldindan baholash va monitoring qilish mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yana bir muhim jihat sifatida soliq siyosatining barqarorligi masalasi o'rganildi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, soliq qonunchiligidagi tez-tez o'zgarishlar kichik tadbirkorlik subyektlari uchun noaniqlik muhitini yuzaga keltiradi. Bu esa investitsion qarorlar qabul qilishda ehtiyotkorlikni oshiradi va biznes faolligini pasaytirishi mumkin. Shu bois, soliq siyosatini uzoq muddatli strategiya asosida barqaror olib borish muhimdir.

Shu bilan birga, kichik tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy natijalariga soliq yukining ta'siri ham tahlil qilindi. Natijalarga ko'ra, soliq yukining optimal darajada bo'lishi korxonalarining rentabelligini oshiradi, aksincha, ortiqcha soliq yuklari foyda darajasining pasayishiga olib keladi.

Bu esa ayrim kichik biznes subyektlarining faoliyatini to'xtatish yoki norasmiy sektor faoliyatiga o'tishiga sabab bo'lishi mumkin.

Kichik tadbirkorlik subyektlariga nisbatan amaldagi soliq siyosati ijobiy natijalar berayotgan bo'lsa-da, uning samaradorligini oshirish uchun tizimli yondashuv zarur. Xususan, hududiy tenglikni ta'minlash, soliq yukini optimallashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va soliq siyosatini barqarorlashtirish orqali kichik biznesning yanada rivojlanishiga erishish mumkin.

Xulosa

Kichik tadbirkorlik subyektlariga nisbatan yuritilayotgan soliq siyosati nafaqat fiskal instrument sifatida, balki iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantiruvchi muhim strategik mexanizm sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida kichik biznesning roli tobora ortib borayotgan bir paytda, aynan soliq tizimining qay darajada samarali tashkil etilgani ushbu sektorning barqaror rivojlanishini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, amaldagi soliq siyosatining, ayniqsa soddalashtirilgan soliq rejimlarining joriy etilishi kichik tadbirkorlik subyektlarining shakllanishi, ularning bozorga kirib kelishi va faoliyatini kengaytirishida muhim rol o'ynayotgani yaqqol namoyon bo'lmoqda.

So'nggi yillarda olib borilgan islohotlar natijasida kichik biznes subyektlari uchun soliq yukining qisqartirilishi, soliq hisobotlarining soddalashtirilishi va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi ularning iqtisodiy faolligini sezilarli darajada oshirdi. Natijada kichik tadbirkorlik subyektlari soni ortib, ularning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi kengayib bormoqda. Bu esa o'z navbatida yangi ish o'rinlarining yaratilishiga, aholi daromadlarining oshishiga va umumiy iqtisodiy o'sish sur'atlarining tezlashishiga xizmat qilmoqda. Demak, soliq siyosatining to'g'ri yo'naltirilishi kichik biznesni rivojlantirish orqali butun iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashga yordam bermoqda.

Biroq, olib borilgan tahlillar shuni ham ko'rsatadiki, mavjud soliq tizimida ayrim muammolar va cheklovlar saqlanib qolmoqda.

Xususan, soliq yukining ayrim tarmoqlar va hududlar kesimida nomutanosib taqsimlanishi kichik biznes subyektlari o'rtasida teng raqobat muhitini buzishi mumkin. Shu bilan birga, soliq qonunchiligining tez-tez o'zgarib turishi tadbirkorlar uchun noaniqlik muhitini yuzaga keltirib, uzoq muddatli rejalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Bu esa investitsion faollikning pasayishiga va ayrim tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini qisqartirishiga olib kelishi mumkin.

Yana bir muhim jihat sifatida soliq ma'murchiligining samaradorligi alohida e'tiborga loyiqdir. Garchi so'nggi yillarda raqamli texnologiyalar joriy etilishi natijasida soliq tizimi sezilarli darajada modernizatsiya qilingan bo'lsa-da, ayrim kichik tadbirkorlar uchun bu tizimlardan foydalanish bo'yicha bilim va ko'nikmalarning yetarli emasligi muammo bo'lib qolmoqda. Bu esa soliq tizimining to'liq samaradorlik bilan ishlashiga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli, nafaqat texnologik infratuzilmani rivojlantirish, balki tadbirkorlarning moliyaviy va raqamli savodxonligini oshirish ham dolzarb vazifa hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida shuni xulosa qilish mumkinki, kichik tadbirkorlik subyektlari uchun soddalashtirilgan soliq tizimi iqtisodiy faollikni rag'batlantiruvchi eng muhim omillardan biridir. Soliq yukining optimal darajada belgilanishi korxonalarining rentabelligini oshirib, ularning investitsion jozibadorligini kuchaytiradi. Shu bilan birga, soliq siyosatining barqarorligi kichik biznes subyektlarining uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Raqamli soliq tizimlarining keng joriy etilishi esa soliq ma'murchiligini soddalashtirib, shaffoflikni oshiradi hamda soliq intizomini mustahkamlaydi.

Kelgusida ushbu sohani yanada rivojlantirish uchun soliq siyosatini takomillashtirish zarur.

Xususan, kichik biznes uchun differensial soliq stavkalarini joriy etish orqali turli tarmoqlarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish mumkin. Bundan tashqari, soliq siyosatini uzoq muddatli strategiya asosida barqaror olib borish tadbirkorlar uchun ishonchli muhit yaratadi. Soliq hisobotlarini to'liq raqamlashtirish va avtomatlashtirish orqali ma'muriy yukni kamaytirish, hududlar kesimida soliq yukini muvozanatlashtirish hamda tadbirkorlar uchun maslahat va axborot xizmatlarini rivojlantirish muhim yo'nalishlar sifatida namoyon bo'ladi.

Kichik tadbirkorlik subyektlariga nisbatan samarali va puxta o'ylangan soliq siyosatini amalga oshirish orqali mamlakatda iqtisodiy o'sishni jadallashtirish, bandlik darajasini oshirish, biznes muhitini yaxshilash va davlat byudjeti daromadlarini barqaror ravishda ko'paytirishga erishish mumkin. Bu esa o'z navbatida milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni. *2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi PF-158-son Farmoni. *"O'zbekiston-2030" strategiyasi*. Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. (2020). Toshkent: Adliya vazirligi.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi (2024). *Yillik hisobot*. Toshkent.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi (2024). *Statistik to'plam*. Toshkent.
6. World Bank (2023). *Doing Business Report*. Washington, DC.
7. International Monetary Fund (2022). *Fiscal Monitor: Tax Policy and Economic Growth*. Washington, DC.
8. OECD (2023). *Tax Policy Reforms 2023*. Paris.

9. Bird, R.M. and Zolt, E.M. (2008). *Tax Policy in Emerging Countries*. Environment and Planning C.
10. Keen, M. (2013). *The Anatomy of the VAT*. IMF Working Paper.
11. Tanzi, V. (2014). *Taxation and Economic Growth*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
12. Musgrave, R.A. and Musgrave, P.B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*. New York: McGraw-Hill.
13. Stiglitz, J.E. (2000). *Economics of the Public Sector*. New York: W.W. Norton & Company.
14. Djankov, S. et al. (2010). *The Effect of Corporate Taxes on Investment and Entrepreneurship*. American Economic Journal.